

Inledning

Politiskt aktörskap i en omvandlingstid

Anton Jansson, Erik Bengtsson & Josefin Hägglund

År 1910 blickade Pontus Fahlbeck, professor i statskunskap och konservativ riksdagsledamot, tillbaka på sin bok *Stånd och klasser*, utgiven 1892. Även om Fahlbeck menade sig ha samma grundsyn på samhället efter dessa knappa två decennier erkände han att situationen han nu levde i var väldigt annorlunda. Han slog fast:

Sällan har väl en så kort tidsrymd varit mera rik på nya erfarenheter af förevarande slag än dessa aderton år. Ingen lär ha undgått att däraf taga intryck.¹

När Fahlbeck skrev detta hade han fortfarande två epokgörande omvälvningar framför sig: världskriget och införandet i Sverige av den allmänna och lika rösträtten. Men upplevelsen av att leva i ett samhälle som var under omstöpning – framför allt genom framväxten av en ny samhällsklass med nya politiska krav – var stark redan här. Ja, även tidigare var detta den dominerande känslan för många. 1890 hade läkaren och skriftställaren Anton Nyström slagit fast att "[v]år tid är mer än någon annan en afgörande öfvergångsperiod". Nyström, som hade en mer liberal samhällssyn än Fahlbeck, omfamnade detta, och talade om sina politiska fränder som framstegs- eller framtidspartiet.² För de som både välkomnade förändringarna och upplevde att de själva fick ett större utrymme i samhället än tidigare generationer kunde omvandlingen rentav vara berusande. Feministen och juristen

Anna Bugge Wicksell talade om att ”alla dörrar var uppslagna” för hennes generation, som formades i slutet av 1800-talet, och om hur hon och hennes likasinnade strömmade genom dessa dörrar för att ”ta i besittning all den andens frihet och härlighet” som nu erbjöds dem. I detta fanns ett kall, en plikt, en uppgift, att vara engagerad och handla för att stötta den förändring man upplevde som positiv och försöka frambringa den framtid man ville se.³

Fahlbeck, Nyström och Bugge Wicksell är tre av de personer vi kommer att möta i den här antologin. Gemensamt för dem och de andra som fokuseras i bokens empiriska kapitel är att de försökte förstå och göra avtryck i en komplex och föränderlig politisk värld. Antologin har därmed två fokus: dels tidens stora samhällsförändringar och specifika individers tolkningar av dem, dels själva aktörskapet, handlandet, det vill säga vad individer upplevde behövde göras politiskt, vilka verktyg och handlingsmöjligheter som stod till buds för syftet och hur detta förändrades över tid.

Urvalet av personer som studeras i de respektive kapitlen har gjorts utifrån en ambition att inkludera många perspektiv – vad beträffar såväl politiska åsikter och analyser som positioner och handlingsmöjligheter. Därför kommer vi att få möta personer som stod både till vänster och till höger i politiken, som såg den nya tiden som full av möjligheter eller överskuggad av hot. Några av dem var välutbildade och hade prestigefyllda uppdrag och yrken, andra hade långt ifrån samma förutsättningar. Fyra var kvinnor, sex var män. De kom från olika generationer; sammantaget spänner personernas liv över 130 år. Den äldsta var född 1842 och den yngsta 1886. Den först avlidna gick bort 1922 och den som levde längst dog 1972. Men de verkade alla under det ungefärliga halvsekel, 1880–1930, som står i fokus i boken. Med detta urval kan vi sätta ljuset på den mångfald tolkningar och handlingsmöjligheter som fanns under perioden såväl som på de likheter, både i analyser och i sätt att handla, som kunde finnas mellan personer som vanligtvis inte studeras i samma sammanhang. Tillsammans ger dessa studier nya perspektiv och infallsvinklar på en epokgörande tid i svensk politisk historia.

Målet med den här antologin är att ge en bild av politiskt aktörskap och förändring, alltså säga något om å ena sidan vilka typer av politiskt handlande som fanns kring förra sekelskiftet, å andra sidan hur den snabba politiska och samhällsförändringen inverkade på personers handlingsmöjligheter samt hur politiskt engagerade individer förstod och tolkade den förändring de upplevde och genomlevde. Genom detta syfte anknyter *Politiskt aktörskap i en omvandlingstid* framför allt till två stora forskningsinriktningar, en som definieras av sitt objekt, en av sin metod. Den förra är politisk historia, här brett uppfattad som ett fält som också inbegriper politisk idéhistoria. Den senare är biografi och aktörskap, forskning som utgår från individen för att skapa historisk förståelse. Boken spänner över ungefär ett halvsekel: den tar sin början i det 1880-tal som Nyström och Bugge Wicksell upplevde som fönsteröppnande och slutar kring 1930, en helt annan tid i efterverkningarna av världskrig och demokratisering. Innan vi återkommer till en genomgång av hur dessa aspekter syns i antologins empiriska kapitel, låt oss först säga något kort om hur vi ser på politisk historia och aktörskap.

Politisk historia då och nu

När American Historical Association grundades 1884 antog organisationen valspråket "History is past politics and politics present history".⁴ Under historievetenskapens etablering under 1800-talet, och långt in på 1900-talet, var det tydligt att det politiska livet stod i centrum för det vetenskapliga studiet av det förflutna, i alla fall inom historiedisiplinen i snäv mening. Vad som uppfattades som det politiska livet var också begränsat. Kungar, kanslerer, parlament, regeringsmakt och diplomati var vad historiker studerade och det var dessa personer och institutioner som man upplevde "var" historien. Under 1900-talets första decennier stod politisk historia, statens liv och sammanhang, i centrum även för svenska historiker.⁵ Ännu på 1960-talet skrevs inom svensk historievetenskap doktorsavhandlingar i 1800-talets politiska historia som utan reflektion eller motivering avgränsade kretsen av relevanta aktörer till kungen, statsministern,

statsråden och riksdagsmännen.⁶ Adjektivet ”politisk” var underförstått definierat som statens sfär, apparater och mest centrala aktörer.

Men historiografer tycks vara överens om att inriktningen på den institutionella politiken blev om inte marginaliserad så i varje fall mindre dominerande inom historisk forskning från 1970-talet och framåt, tack vare först det socialhistoriska genombrottet och därefter kulturhistoriska och postmoderna strömningars starka ställning inom historievetenskapen. I antologin *Historieskrivningen i Sverige* hävdar visserligen varken Klas Åmark eller Eva Österberg, som skriver om tiden från 1970-talet och framåt, att den politiska historien har försvunnit ur den svenska historieforskningen, men de betonar att det särpräglade och nya under denna tid varit socialhistoria, arbetarhistoria, kvinnohistoria och kulturhistoria: inriktningar som ser historien på ett betydligt bredare sätt än vad det tidiga 1900-talets statscentrerade politiska historia gjorde.⁷

Oavsett trender och olika historievetenskapliga fälts varierande popularitet finns det alltid skäl att studera politisk historia. Det är och förblir, säger Columbia-professorn Susan Pedersen i ett betydelsefullt inlägg från början av 2000-talet, centralt och viktigt:

Of all forms of historical writing, political history is surely the one that needs no justification. Since it treats questions of power and resistance, authority and legitimacy, order and obedience, not only professional historians but everyone hoping to live out their days in a modicum of peace and prosperity has a stake in such scholarship.⁸

Vi läser Pedersens uppmaning så här: alla som lever i ett samhälle berörs av den politiska ordningen – våldsmonopolet (eller bristen därpå), systemets legitimitet, lagar och regleringar. Därför är det relevant att granska hur makt fördelats och utövats i samhället i ett historiskt perspektiv, alltså att bedriva politisk-historisk forskning.

För att kunna diskutera politisk historia behöver man en definition av politik. Som vi ser i Pedersens citat antar hon en vid definition: ”frågor om makt och motstånd, auktoritet och legitimitet, ordning

och lydnad". Regeringen, parlamentet och de politiska partierna är då centrala, men de är inte politikens alfa och omega. Här kan vi gå tillbaka till en av de stora teoretikerna om politik (och samhälle), nämligen Max Weber. I sin klassiska föreläsning "Politik som kall" 1919 inledde Weber med att diskutera vad politik egentligen är, och han öppnade för en vid definition: "Vad menar vi med politik? Begreppet är utomordentligt brett och omfattar all slags självständigt *ledande* verksamhet."⁹ Liksom Pedersen betonar Weber auktoriteten, ledarskapet, dock inte enbart som något som regeringen utövar; Weber fortsätter sitt resonemang: "Man talar om bankernas valutapolitik, riksbankens räntepolitik, fackföreningens politik i en strejk, man kan tala om en by eller stads skolpolitik, om en föreningsordförandes politik i sitt ledarskap, ja om en klok kvinnas politik när hon försöker styra sin man."¹⁰ I sin föreläsning säger Weber däremot vidare att han fokuserar på en snävare kategori av politik och politiskt agerande, nämligen staten. I denna analytiska manöver liknar Weber i mångt och mycket sin egen tids politiska historiker.

På 1970- och 1980-talen började historiker som var intresserade av politik ta intryck av den breddning av historievetenskapen som pågick och tillämpa den på politisk historia. På 1990-talet talade man i en anglosaxisk kontext om en *new political history*, en historieskrivning som inte utgick från att det var partier, politiker, parlament och statsmakt – det som i Storbritannien kallas *high politics* – som ensamma utgjorde politikens sfär.¹¹ Samhälleliga skeenden utanför politiken snävt definierad och kulturella föreställningar i olika samhällsskikt tillmättes nu en större roll. Själva greppet om det politiska vidgades och vad som studerades som ett politiskt uttryck kunde variera: valmötenas praktiker, röstningsdagens ritualer och politiskt laddade kläder kunde räknas som politisk historia. I den nya politiska historien spelade också språkbruk, ideologi och politiska föreställningar en större roll. Till skillnad från i det vid tiden dominerande marxistiska perspektivet, där folks politiska uppfattningar fördes tillbaka på deras ekonomiska position i samhällsstrukturen, blev mångfalden av identiteter och formandet av dessa – "medelklass", "radikal" eller liknande – viktiga.¹²

En av Susan Pedersens poänger i hennes översikt från det tidiga 2000-talet var att peka på att det fanns starka kopplingar mellan *high politics* och den bredare politiska praktiken studerade inom *new political history*. En lovande väg framåt, menade Pedersen, var att förena perspektiven.¹³ I ett sådant angreppssätt, som vi är influerade av, kan den politisk-historiska forskningen alltså fokusera på riksdagar och regeringar, men också på folkrörelser, på sociala förhållanden där politiskt agerande och tänkande formas samt på idéer, kulturer och ideologier i bredare bemärkelse.

De personer som studeras i den här antologin agerade politiskt på en mängd sätt: genom att lägga motioner i riksdagen och agera på valmöten, genom att anta diplomatiska uppdrag för den svenska staten, men också genom grundandet av organisationer och arbetare-institut, genom författande och föredrag, med mera. Alla dessa sätt att agera på hade politiska syften i bemärkelsen att man ville diskutera och påverka maktens fördelning och funktionssätt i samhället och i grund och botten ställa Pedersens och Webers frågor: Vem ska lyda och vem ska styra? Under vilka förhållanden? Vilken makt är legitim?

Med våra empiriska nedslag i tio personer ger *Politiskt aktörskap i en omvandlingstid* en rad nya perspektiv på perioden 1880–1930, utifrån det breda perspektiv på politik som vi skisserat ovan och med en biografisk metod. I detta kan kapitelförfattarna bygga vidare på en stor mängd tidigare studier om svensk politisk historia under 1800- och 1900-talen. Det finns en rik forskning om arbetarrörelsen, socialdemokratin och folkhemmet.¹⁴ Det finns en vidare litteratur om ”politik underifrån”, en radikal politik från periferin.¹⁵ Bland annat i svallvågorna efter Yvonne Hirdmans inflytelserika uppgörelse med välfärdsstaten och ”den sociala ingenjörskonsten” har flera studier ägnats åt 1900-talets välfärdspolitik i ett bredare perspektiv.¹⁶ Det finns viktiga arbeten om parlamentarisk politik, men också om politiska reformer inom specifika områden som socialpolitik och egnahems-politik.¹⁷ Näringslivets politiska historia har inte studerats lika mycket, men har sin naturliga plats i Sveriges politiska historia i kraft av företagsledares inflytande, maktutövning såväl i företagssfären som i den formella politiska sfären.¹⁸ Genus- och kvinnohistoriker har både

breddat och fördjupat den politisk-historiska forskningen de senaste decennierna, inte minst genom studier relaterade till den allmänna rösträtten.¹⁹ Demokratiseringsforskningen stod sig således redan stark, men jubileer och minnesdagar sporrar ofta till ny forskning och mycket riktigt tycks rösträttsjubileet ha gett en skjuts för forskning om demokratins införande, gränser och parlamentariska vardag.²⁰

Kort sagt anknyter studierna i denna antologi till, och bygger vidare på, en rik forskningslitteratur, eller egentligen flera rika forskningslitteraturer. De olika kapitlen bidrar med ny kunskap och nya perspektiv på lite olika sätt beroende på vilken person som studeras. En poäng vi vill göra är att mycket av den tidigare forskningen har haft något annat än politisk historia som rubricering. Snarare har den ordnats in i andra fält, som arbetar-, genus-, idé-, religions- eller socialhistoria.²¹ Också personerna i denna bok hade kunnat studeras under andra rubriker, men vi menar att med den breda definition av politik som vi tillämpar, utifrån Weber och Pedersen, finns det anledning att föra samman olika forskningsriktningar under det politisk-historiska paraplyet för att få bättre översikt över hur samhällelig makt, styrning, ordning och legitimitet fungerade, utmanades och förändrades. Genom att studera flera samtida personer bredvid varandra kan vi få syn på att de ofta talade om samma grundläggande samhällliga frågor om makt och auktoritet, men på helt olika sätt.

Idag kan vi skönja ett ökat intresse för att skriva om politisk historia. Historikern och statsvetaren Ira Katznelson har nyligen noterat en veritabel ”return to political history”.²² Nya nätverk, forskningsprojekt och konferenser har uppkommit både internationellt och i Sverige. Ett svenskt nätverk för politisk idéhistoria grundades 2017 och inom dess ramar har det arrangerats flera workshops, utifrån vilka en antologi nu föreligger.²³ Redaktörerna för den antologin konstaterar att forskningsfältet politisk idéhistoria i Sverige länge varit ”tämligen anonymt och odefinierat” men att de upplever att det finns ett förnyat intresse och att ”[f]ältet ligger öppet för vidare arbete”.²⁴ Den bilden delar vi vad gäller den med politisk idéhistoria sammanflätade men bredare politiska historien, och vi hoppas att denna antologi kan bli ett bidrag till detta arbete.

Historia med individen som utgångspunkt

Att bedriva forskning med enskilda personer som utgångspunkt är en standardmetod inom humaniora, inte minst inom de historiska vetenskaperna. Det har i nutid talats inte bara om en ”biografisk vändning” utan till och med om en ”biografins guldålder”.²⁵ I Sverige vittnar uppmärksammade böcker som *Att skriva människan*, *Med livet som insats* och *Personligt talat* om detta.²⁶ Biografen framträder i denna litteratur som bärare av många historiografiska möjligheter; den har ”många liv”, som biografiforskaren Bernhard Fetz formulerat det.²⁷ Nyckelbegreppet är ”många möjligheter”, för att skriva biografi är inte ett enda givet tillvägagångssätt. Som Birgitte Possing, en av de internationellt mest framstående praktikerna och analytikerna inom biografifältet, påpekat tar sig biografen olika form beroende på vilken person man studerar, vilket material som finns att tillgå, vilka övriga teorier man gifter arbetet med och framför allt vilken typ av forskningsfrågor man är intresserad av.²⁸

Possing själv delar in biografen i åtta arketyper, beroende på var fokus, intresse och tyngdpunkt ligger – från hagiografi till kollektivbiografi. En av hennes arketyper, prismabiografen, kan användas för att belysa hur personer studeras i föreliggande antologi: ”the purpose of prism biography is to use an individual from the past to expose and tell a larger story about the society in which a protagonist was a player”.²⁹ Det finns flera metodologiska poänger med detta tillvägagångssätt. För det första är det ett effektivt sätt att öppna ett fönster till en större företeelse – en historisk förändringsprocess eller en kollektiv rörelse som den enskilda personen kan illustrera och kasta ljus över. Historiska personer är med och formar historien, men de handlar inte helt enligt eget gottfinnande utan under de omständigheter som råder. Därmed kan det biografiska perspektivet hjälpa oss att få syn på de omständigheter som strukturerade det politiska livet, och genom att undersöka hur en enskild persons ställningstagande eller handlande förändrades över tid kan vi förstå hur dessa omständigheter förändrades och försköts. För det andra kan det biografiska perspektivet, där vi möter enskilda personer med deras idiosynkra-

sier och särskilda kombinationer av egenskaper och engagemang, användas för att ifrågasätta och komplettera en bild som i en allmän historieskrivning riskerar att bli förenklad och endimensionell.³⁰ Att följa personer och ta dem på allvar i deras egen tid kan motverka ett ensidigt betraktelsesätt där vi letar efter rötterna till vår egen tid och bortser från de många öppna dörrarna och möjligheterna i historien. Biografin har härtill använts som motgift mot metodologisk nationalism, mot stereotypa könsdikotomier eller för hårt dragna gränser mellan privat och offentligt.³¹ Inte minst feministiskt inspirerade historiker har använt den på detta sätt.³²

Personerna är alltså, för att återknyta till Possing, redskap för att berätta en historia också om något annat, om samhället de var en del av. De enskilda kapitlen belyser frågor i tiden som demokrati, religion, sexualpolitik och så vidare, men sammantaget kan de belysa något större. Det vi framför allt vill åt utifrån antologins politisk-historiska syfte är enskilda personers politiska agerande i offentligheten, särskilt gentemot tidens samhälleliga förändrings- och omvandlingsprocesser. Det rör sig alltså inte om studier av enskilda personers karaktär, ”för det mänskliga”, eller analyser av subjektsskapande, utan vi använder biografiska verktyg för att ge nya perspektiv på den politiska historien.³³

Aktörskap och *in-between figures*

Hållningen vi beskrev i det föregående avsnittet kan illustreras med en formulering från Christina Carlsson Wetterberg, som skriver att

det biografiska perspektivet ger oss möjlighet att utforska betingelserna för mänskligt handlande och historisk förändring på ett mer fullödigt sätt och att se hur de små berättelserna hänger samman med eller utmanar de större.³⁴

Biografin kan sätta ljuset på förändring och komplexitet, men vi är också mer specifikt intresserade av individuellt politiskt handlande för att förstå den politiska utvecklingen i tiden. Här finns en explorativ avsikt med antologin, som vi kommer att återknyta till i avslut-

ningskapitlet: att sätta fingret på handling, eller, med ett annat ord, aktörskap. Vad politiskt engagerade individer rent faktiskt gjorde samt vilka förutsättningar de hade att agera.³⁵ Aktörskap kan förstås kollektivt, som man inte minst gjort i studier av de för svensk historia så viktiga folkrörelserna. Det kollektiva sätter också ramar för det individuella handlandet – det senare äger rum i relation till rörelser, kollektiv och strukturella förutsättningar.³⁶ Klass och kön var vid denna tid absolut avgörande för var och hur man kunde handla politiskt, även om möjligheterna för kvinnor generellt och för både män och kvinnor ur lägre samhällsklasser förändrades under perioden.³⁷ Även förutsättningar som utbildning, nätverk och kontakt med sociala rörelser innebar att personerna i boken intog olika roller och positioner.

För att förstå aktörernas varierande utgångspunkter finns ett användbart begrepp i den tyske statsvetaren och idéhistorikern Jan-Werner Müllers arbete om 1900-talets politiska idéhistoria, *Contesting Democracy*. Müller menar att tiden kännetecknades av att de aktörer som påverkade det politiska livet inte bara var politiker, inte bara byråkrater och inte bara filosofer och tänkare, utan ofta både och samt något däremellan. Han talar om *in-between figures*:

statesmen-philosophers, public lawyers, constitutional advisers, the curious and at first sight contradictory phenomenon of "bureaucrats with visions", philosophers close to political parties and movements, as well as what Friedrich von Hayek once referred to as "second-hand dealers in ideas".³⁸

Dessa figurer med sina rörliga handlingsmönster var typiska för och centrala i att forma 1900-talet, i synnerhet det tidiga 1900-talet, menar Müller. Genombrottet för massdemokratin på 1900-talet ledde till att fler typer av aktörer drogs in i det politiska arbetet och det uppstod en ny form av dynamik mellan olika sfärer. Då behövdes personer som kunde röra sig över gränserna mellan intellektuellt liv, folkrörelse, juridik och en etablerad politik i förändring. Müller försöker fänga

detta och påpeka att personer som vi i efterhand gärna ser som intellektuella och kanske minns för böcker de skrev eller begrepp de myntade inte sällan satt i parlament eller var politiskt aktiva på andra sätt, medan de som gått till historien som politiker även var verksamma som idégivare och skribenter.³⁹ Det var inte minst tydligt under de omtumlande decennierna i början av århundradet, och vi kommer i boken att möta aktivister inom kvinnorörelsen som var diplomater eller journalister, radikaler som klev in i parlamentarisk politik, professorer som var riksdagsledamöter och så vidare. Perspektivet är inte lika framträdande i alla delstudier, och alla personerna var inte *in-between figures* i lika mån. Men sammantaget hoppas vi fånga det myller och den väv av politiskt aktörskap och agerande som epoken gav upphov till och bestod av.

Översikt över kapitlen

Politiskt aktörskap i en omvandlingstid innehåller nio empiriska kapitel som behandlar tio olika personer. Antologin avslutas med ett kort kapitel där vi redaktörer lyfter blicken och knyter an till de perspektiv som vi presenterat i denna inledning.

Anton Jansson undersöker i det första empiriska kapitlet en ideologisk innovatör som spelade en central roll i sekelskiftets offentlighet: läkaren, folkbildaren, debattören och fritänkaren Anton Nyström (1842–1931). Influerad av Auguste Comtes positivism menade Nyström att mänskligheten alltför länge dominerats av teologi och metafysik men nu var på väg in ett vetenskapligt stadium där människan på allvar skulle ta kontroll över sig själv och samhällsutvecklingen. Undersökningen innehåller en utläggning av Nyströms filosofisk-politiska system och idémässiga opinionsbildning, särskilt mot kristendom och kyrkans sammanblandning med staten. Men teoretiserande i textform är bara en form av aktörskap: Jansson lyfter också fram att Nyström verkade genom att starta organisationer samt att framträdanden i offentligheten, som en uppmärksammas talarturné 1909, kunde vara minst lika viktiga som själva idéinnehållet.

Anders Pedersson diskuterar i sitt kapitel riksdagspolitikern och professorn i statsvetenskap Pontus Fahlbeck (1850–1923) och hur denne tolkade de samtida utmaningarna mot klassamhället i sociologiska verk som *Stånd och klasser* (1892) och *Arbetarfrågan* (1910). Vad beträffade socialisternas ”storm” frågade Fahlbeck: ”Vi som tillhöra dessa ’högre klasser’ och som nu lysts i bann, hvad kunna vi göra för att besvärja stormen?” Fahlbeck menade visserligen att arbetarklassen förtjänade bättre omständigheter, men han befarade att en alltför långt gången utjämning skulle undergräva det intellektuella livet och kulturen genom att förstöra högkulturens materiella grundval. I kapitlet framträder hur nära politik och samhällsvetenskap låg varandra vid denna tid.

I Oscar Nygrens kapitel om publicisten och ideologen Adrian Molin (1880–1942) fortsätter vi att röra oss i den konservativa miljön runt sekelskiftet 1900, och det framgår tydligt att den var allt annat än enhetlig. Molin tillhörde den så kallade unghögern, vilken stod i opposition mot en höger som han kallade ”gammalmanskonservatism” och menade inte följde med i utvecklingen och inte kunde svara på tidens utmaningar. Nygren fokuserar på tre frågor där det fanns en tydlig spänning mellan olika konservativa läger: rösträtten, reformpolitiken och unionsupplösningen. Han målar upp en bild av en sammansatt ideolog som försökte följa med i tidens gång och ibland hamnade i självmotsättningar. Bäst förstås Molin som en ”reaktionär modernist”, menar Nygren.

Gunnela Björks kapitel är det enda som handlar om två aktörer: ett äkta par som delade både politiskt projekt och affärsverksamhet. Vi rör oss här i en helt annan social och politisk miljö, nämligen arbetarrörelsens. Nils Adamsson (1879–1939) och Karin Hollman-Adamsson (1883–1958) såg barnbegränsning som ett vapen i klasskampen: arbetarklassen skulle aldrig kunna resa sig ur fattigdomen om de inte begränsade sitt barnantal. De lyfte fram ensamstående mödrars utsatta position och betonade rätten till sexuell njutning för både kvinnor och män. Förutom att vara partipolitiskt aktiva agerade de för förändring genom AB Nils Adamssons gummi- och sjukvårdsaffär, där de sålde preventivmedel, vilket var politiskt kontroversiellt och

delvis olagligt. Björk visar att sexualitetsfrågor inte bara handlade om moral utan också var kopplade till yttrande- och tryckfrihet och därmed till demokratiseringsprocessen.

Malin Arvidsson introducerar en av de första kvinnorna i riksdagen, socialdemokraten Nelly Thüring (1875–1972). Exemplet Thüring visar hur mångfasetterad socialdemokratin var i detta tidiga skede. Arvidsson tar fasta på Thürings långvariga och starka engagemang i den esoteriska religiösa rörelsen teosofi, och hur detta engagemang var sammanvävt med och motiverade Thüring i hennes politiska arbete. Thüring själv menade att hennes arbete för fred, nykterhet, feminism och rättvisa motiverades av en strävan att göra det goda och närma sig det gudomliga. För henne blev partipolitiken i allmänhet och socialdemokratin i synnerhet de nödvändiga yttre formerna för detta arbete.

Med Christina Carlsson Wetterbergs kapitel rör vi oss till en av 1900-talets stora händelser: den geopolitiska kataklysm som var första världskriget. Sverige var neutralt i kriget men deltog i ansträngningarna för att bygga upp den europeiska ordningen igen efter krigsslutet, och Anna Bugge Wicksell (1862–1928), välkänd kulturradikal, aktivist i kvinnorörelsen och utbildad jurist, var en av de tre kvinnliga delegater som deltog i Nationernas förbunds första möte år 1920. Med sin studie av Bugge Wicksell visar Carlsson Wetterberg på det komplexa i vem som kunde vara en politisk aktör och på vilka villkor i Sverige vid 1900-talets början. Hon visar också hur viktig världspolitik var för den svenska politiken.

Även Katarina Leppänens kapitel om Elin Wägner (1882–1949) berör första världskriget samt transnationella inslag i svensk politik och debatt. Wägners många roller i offentligheten – journalist, författare, feministisk agitator och fredsrörelseaktivist – gjorde henne till en av tidens viktiga politiska aktörer trots att hon inte var politiker i snäv mening. Leppänen fokuserar på hur Wägner förmedlade erfarenheter från ett krigshärjat Europa för en svensk publik i *Dagens Nyheter* och boken *Från Seine, Rhen och Ruhr*, och hon lyfter fram att olika typer av skrivande kan uppfattas som vitt skilda aktörskap; Wägner själv

brottades med frågan om hur det var möjligt att kombinera politisk journalistik med skönlitterärt författande.

Hannes Rolf skriver om Martin Andersson (1886–1946), vänsterpolitiker i Göteborg och ledande i Hyresgästföreningen i staden på 1910–30-talen. Andersson var sprungen ur arbetarklassen och Rolf tematiserar framväxten av en arbetaroffentlighet i en urban kontext. Genom Andersson framträder mellankrigstidens Göteborg som en stad full av organisationer och aktiviteter: förutom hyresgäströrelsen också fackföreningar och partier, antifascistiska organisationer, nykterhetsorganisationer, schackklubbar, cigarrklubbar med mera. Martin Andersson var hemma i detta myller av organisationer och genom sin aktivitet i organisationerna blev han en viktig politisk aktör i sin stad. Rolf belyser kulturen inom denna typ av arbetaroffentlighet och inte minst betydelsen av skötsamhet, med fokus på bildning, disciplin och medborgerligt engagemang, för en aktör som Martin Andersson och hans väg till politiskt inflytande.

I det sista empiriska kapitlet skriver Josefin Hägglund om Carl Lindhagen (1860–1946), sannolikt en av Sveriges mer långvariga och uthålliga riksdagsledamöter någonsin. Lindhagen satt i riksdagen mellan 1897 och 1940, som liberal, socialdemokrat, vänstersocialist och därefter socialdemokrat igen. Han är känd för att ha varit den andre riksdagsmannen som motionerade om kvinnlig rösträtt, och han var en av demokratins ivrigaste påhujare i Sverige. Desto mer intressant, till synes paradoxalt, är det därför när Hägglund visar hur besviken Lindhagen var över demokratiseringen av Sverige. Lindhagens demokratisyn var krävande och omfattande och hans visioner om demokrati gick långt utöver de formella förändringar som genomfördes 1918 till 1921. På så sätt är kapitlet en lämplig avslutning på våra empiriska undersökningar: det visar hur mycket av det som tänktes och föreställdes under perioden 1880 till 1930 som förblev ogjort och hur öppen historien och samhällsutvecklingen var.

Sammantaget ger studierna en rik bild av och överblick över den politiska utvecklingen under de aktuella decennierna. Sammanförandet av personer som befinner sig på olika platser i samhällshierarkin, i den politiska offentligheten och på den politiska höger–vänster-skalan

menar vi är en viktig poäng med den här antologin. På samma sätt tror vi att sammanförandet av kapitel som skulle kunna kategoriseras som exempelvis arbetarhistoria, idéhistoria och religionshistoria under den gemensamma rubriken politisk historia är viktigt i ett forskningslandskap som tenderar att delas in i allt mindre fält. Även om kapitlen har sina egna ingångar och arbetar med bokens teman i olika hög grad finns det två tydliga röda trådar: dels samhällsförändring och hur enskilda individer tolkade den, dels hur politiskt handlande kunde se ut och hur möjligheterna för detta förändrades under perioden. Dessa trådar kommer vi att fortsätta diskutera i det kapitel som avslutar hela boken.

Noter

- 1 Pontus Fahlbeck, *Arbetarefrågan: Villa och verklighet* (Stockholm 1910) [Opaginerat förord].
- 2 Anton Nyström, *Framstegs-partiet skall segra – utan kompromiss: Maningsord* (Stockholm 1890) s. 3, 8, 16.
- 3 Anna Bugge Wicksell, ”Skuld”, i Clara Thue Ebbell (red.), *Kvinnelige studenters jubileumsskrift 1882–1907* (Kristiania 1907) s. 58. Denna syn på tiden har också bekräftats i efterhand av historiker. I Bo Stråths stora syntes om svensk historia mellan mitten av 1800-talet och 1920 är ”utveckling” och ”radikalisering” nyckelord och ”kampen om framtiden” huvudperspektivet. Vad framtiden skulle innebära var inte givet, men den skulle åtminstone se annorlunda ut än vad samtiden gjorde. Därtill var den både ”hägring och hot”. Se inledningen, särskilt s. 19, i Bo Stråth, *Sveriges historia: 1830–1920* (Stockholm 2012).
- 4 Se t.ex. Eli Zaretsky, ”What Is Political History? The Question of the Public and the Private”, *Reviews in American History*, 41:3 (2013) s. 557.
- 5 Ragnar Björk, ”Hjärne-traditionen”, i Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Historieskrivningen i Sverige* (Lund 2012).
- 6 En högkvalitativ studie från denna tid med snäv politikdefinition där kung Karl XV och justitiestatsminister Louis De Geer spelar huvudrollerna är Stig Ekmans *Slutstriden om representationsreformen* (Uppsala 1966). Ett lite äldre exempel är Axel Brusewitz *Kungamakt, herremakt, folkmakt: Författningskampen i Sverige 1906–1918* (Stockholm 1951). Han fokuserar, för att förstå vägen till allmän rösträtt och parlamentarism i Sverige, kungahuset, partiledarna och ministärerna under 1900-talets två decennier. En äldre svensk politisk historia fokuserade också partiernas framväxt: Edvard Thermanius, *Lantmannapartiet: Dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling* (Uppsala 1928); Hans-Krister Rönblom, *Frisinnade landsföreningen 1902–1927: Skildringar ur den liberala organisationsrörelsens historia i vårt land* (Stockholm 1929); Arne Wählstrand, *Allmänna Valmansförbundets tillkomst* (Uppsala 1946).

- 7 Klas Åmark, "Teoriernas intåg i svensk historieforskning" samt Eva Österberg, "Kultur, genus och samtiden: Svensk historieforskning från senare delen av 1980-talet till 2010", i Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Historieskrivningen i Sverige* (Lund 2012). För en större historiografisk översikt över detta, se Daniel Nyström, *Innan forskningen blev radikal: En historiografisk studie av arbetarhistoria och kvinnohistoria* (Umeå 2015).
- 8 Susan Pedersen, "What is Political History Now?", i David Cannadine (red.), *What is History Now?* (London 2002) s. 36.
- 9 Översättning av redaktörerna. I originalet: "Was verstehen wir unter Politik? Der Begriff ist außerordentlich weit und umfaßt jede Art selbständig leitender Tätigkeit." Max Weber, *Politik als Beruf* (München/Leipzig 1919) s. 3.
- 10 Översättning av redaktörerna. Weber (1919) s. 3.
- 11 Dror Wahrman, "The New Political History: A Review Essay", *Social History* 21:3 (1996). En mer kontinental parallell till den brittiska nya politiska historien är att ställa "det politiska" mot "politiken", vilket förknippas inte minst med den franske historikern Pierre Rosanvallon. I svensk översättning: "Att tala om 'det politiska' snarare än om 'politiken' innebär att tala om makt och rätt, stat och nation, jämlikhet och rättvisa, identitet och skillnad, medborgarskap och civilitet – kort sagt allt det som utgör en politisk sammanslutning bortom partiernas omedelbara kamp om makten." Pierre Rosanvallon, *Demokratin som problem* (Hägersten 2009) s. 18.
- 12 Gareth Stedman Jones studie *Languages of Class: Studies in English Working-class History 1832–1982* (Cambridge 1983) var mycket inflytelserik på denna punkt. I detta var de politiska partiernas retorik, ideologi och agerande viktigt, och så kom man – kan man säga – tillbaka till partierna. Ett fint exempel på detta är Jon Lawrences studie av arbetarklasskonservatism i Wolverhampton, *Speaking for the People: Party, Language, and Popular Politics in England, 1867–1914* (Cambridge 1998). Ett annat exempel på kopplingen mellan partier och bredare samhällsfenomen är hur Ross McKibbin kopplade ihop Labours misslyckanden att vinna valmajoriteter i 1920-talets Storbritannien med avpolitiserade och nöjesinriktade arbetarklasskulturer. Ross McKibbin, *The Ideologies of Class: Social Relations in Britain 1880–1950* (Oxford 1990). Helen McCarthy diskuterar McKibbins perspektiv i "Whose Democracy? Histories of British Political Culture between the Wars", *Historical Journal* 55:1 (2012).
- 13 Pedersen (2002) s. 42, *passim*. Detta rimmar också med den något bredare definitionen i citatet från hennes text ovan i not 8. För en diskussion som utgår från detta Pedersens påstående, se David M. Craig, "'High Politics' and the 'New Political History'", *The Historical Journal* 53:2 (2010).
- 14 Detta är en stor litteratur men se t.ex. Yvonne Hirdman, *Vi bygger landet: Den svenska arbetarrörelsens historia från Per Göttrik till Olof Palme* (Stockholm 1988); Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (Stockholm 2001); Jan Bolin, *Parti av ny typ? Skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933* (Stockholm 2004); Jenny Jansson, *Crafting the Movement: Identity Entrepreneurs in the Swedish Trade Union Movement, 1920–1940* (Ithaca 2020); eller för studier med biografisk metod, Werner Schmidt, C.H. Hermansson: *En politisk biografi* (Stockholm 2005); Anders L. Johansson, *Rikshushållaren: Gunnar Sträng 1906–1992* (Stockholm, 2018). Det

- politiska begreppet "folkhemmet" har väckt stort intresse sedan 1990-talet, se t.ex. Henrik Björck, *Folkhemsbyggare* (Stockholm 2008) och Nils Edling, "The Primacy of Welfare Politics: Notes on the Language of the Swedish Social Democrats and their Adversaries in the 1930s", i Heidi Haggrén, Johanna Rainio-Niemi & Jussi Vauhkonen (red.), *Multi-layered Historicity of the Present: Approaches to Social Science History* (Helsingfors 2013).
- 15 Martin Ericsson & Andres Brink Pinto, *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* (Lund 2016); John Björkman, "Må de herrskande klasserna darra": Radikal retorik och reaktion i Stockholms press, 1848–1851 (Möklinta 2020).
  - 16 Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta* (Stockholm, 1989); Per Wisselgren, *Samhällets kartläggare: Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering i Sverige 1830–1920* (Stockholm/Stehag 2000), En senare studie om välfärdsstaten i bred bemärkelse är Annika Bergs studie av Signe och Axel Höjers "folkhälsoideologi": *Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen* (Uppsala 2009).
  - 17 Torbjörn Nilsson, *Elitens svängrum: Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886* (Stockholm 1994); Nils Edling, *Det fosterländska hemmet: Egnahemsolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Stockholm 1996); Julia Nordblad, *Den enspråkiga demokratin: Minoriteterna, skolan och imperiet. Sverige och Frankrike, 1880–1925* (Stockholm 2015).
  - 18 David Östlund, *Det sociala kriget och kapitalets ansvar: Social ingenjörskonst mellan affärsintresse och samhällsreform i USA och Sverige 1899–1914* (Stockholm 2003); Therese Nordlund Edvinsson, *Att leda storföretag: En studie av social kompetens och entreprenörskap i näringslivet med fokus på Axel Ax:son Johnson och J. Sigfrid Edström, 1900–1950* (Stockholm 2005), kap. 7 och 8.
  - 19 Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Eslöv 1997); Gunnela Björk, *Att förhandla sitt medborgarskap: Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950* (Lund 1999); Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm 2004), Christina Florin, *Kvinnor får röst: Kön, känslor och politisk kultur i kvinornas rösträttsrörelse* (Stockholm 2006).
  - 20 Pasi Ihalainen, *The Springs of Democracy: National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919* (Helsingfors 2017); Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade: Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige* (Göteborg 2018); Torbjörn Nilsson & Josefin Hägglund, *Tvåkammarriksdagen 1867–1970: 100 år av politik – 50 år av glömska* (Stockholm 2021); Annika Berg & Martin Ericsson (red.), *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Göteborg/Stockholm 2021). Relaterat explicit om historiska jubileer, historiskt minne och historisk forskning, se Ulla Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt: Jubileer och aktivister formar historien", i Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade: Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige* (Göteborg 2018).
  - 21 Ett likartat resonemang förs i relation till den amerikanska historiografin i Brent Cebul, Lily Geismer & Mason B. Williams, "Beyond Red and Blue: Crisis and Continuity in Twentieth-Century U.S. Political History", i Brent Cebul, Lily

- Geismer & Mason B. Williams (red.), *Shaped by the State: Toward a New Political History of the Twentieth Century* (Chicago 2019) s. 11.
- 22 Ira Katznelson, "On (Lost and Found) Analytical History in Political Science", i Richard Bourke & Quentin Skinner (red.), *History in the Humanities and Social Sciences* (Cambridge 2023) s. 277. Se även Brent Cebul, Lily Geismer & Mason B. Williams (red.), *Shaped by the State: Toward a New Political History of the Twentieth Century* (Chicago 2019).
  - 23 Två av redaktörerna för denna antologi – Anton Jansson och Josefin Hägg Lund – är också med i den ursprungliga styrgruppen. För mer information, se Styrgruppen för Nätverket för politisk idéhistoria, Anton Jansson & Hjalmar Falk, "Nätverket för politisk idéhistoria", *Lychnos* (2020). Ett exempel på profilerad historisk forskning om politisk förändring, om än gällande en senare period än denna antologi, är det stora forskningsprogram om nyliberalismen i Sverige, som letts av idéhistorikern Jenny Andersson. Se t.ex. Jenny Andersson, Nikolas Glover, Orsi Husz & David Larsson Heidenblad (red.), *Marknadens tid: Mellan folkhems kapitalism och nyliberalism* (Lund 2023). Under 2023 sjösattes också en forskarskola i politisk idéhistoria med fyra inblandade universitet, under Anderssons ledning. Det kan nämnas att förutom att Historikermötet 2023 hade en lång rad politisk-historiska paneler, så har det under 2023 och 2024 anordnats workshops med titlar som "Politiska periodiseringar" och "Nya tolkningar av Sveriges politiska historia". Internationellt finns ett ambitiöst nätverk grundat 2014, Association for Political History, som har en profil som graviterar mot det snävt politiska – parlament, policy och partier – men uttrycker att de är måna om en bredare idé- kultur- och genushistorisk vinkel på politisk historia. https://www.associationforpoliticalhistory.org/?page_id=81 (30/1 2024).
  - 24 Hjalmar Falk, My Klockar Linder & Petter Tistedt, "Inledning", i Hjalmar Falk, My Klockar Linder & Petter Tistedt (red.), *Perspektiv på politisk idéhistoria* (Huddinge 2023) s. 9, 21.
  - 25 Barbara Caine, *Biography and History* (Basingstoke 2010) s. 1; Birgitte Possing, *Understanding Biographies: On Biographies in History and Stories in Biography* (Odense 2017) s. 22.
  - 26 Ronny Ambjörnsson, Per Ringby & Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan: Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre* (Stockholm 1997); Henrik Rosengren & Johan Östling (red.), *Med livet som insats: Biografien som humanistisk genre* (Lund 2007); Maria Sjöberg (red.), *Personligt talat: Biografiska perspektiv i humaniora* (Göteborg 2014); Greger Andersson, Christina Carlsson Wetterberg, Carina Lidström & Sten Wistrand (red.), *Berättande, liv, mening: Fakta & fiktion, biografi, narrativ metod* (Örebro 2014). Innan den gyllene eran var biografien dock möjligen marginaliserad, eller i alla fall mindre framträdande. Berättelsen om hur biografien var uträknad under främst 1960–80-talen och sedan gjorde storstilad comeback har turnerats många gånger i biografiska översiktsverk. Se till exempel Henrik Rosengren & Johan Östling, "Med livet som insats", i Henrik Rosengren & Johan Östling (red.), *Med livet som insats: Biografien som humanistisk genre* (Lund 2007) s. 7–8. Jämför även Berg (2009) s. 20–21; Possing (2017) s. 17–22.
  - 27 Bernhard Fetz, "Die vielen Leben der Biographie. Interdisziplinäre Aspekte einer Theorie der Biographie", i Bernhard Fetz (red.), *Die Biographie – Zur Grundlegung*

- ihrer Theorie* (Berlin 2009). Särskilt om biografi som historievetenskapligt redskap, se s. 22–29. Detta är en tysk antologi som utforskar biografins möjligheter och ger en överblick över fältet. För en liknande, historiskt grundad teoretisk överblick över fältet, se: Hans Renders & Binne de Haan, *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing* (Lampeter 2013).
- 28 Possing (2017) s. 8–9.
  - 29 Possing (2017) s. 80. Det finns överlappningar med det hon kallar *life-and-times*. För hela indelningen se s. 68–85. En annan sexdelad kategorisering återfinns i Rosengren & Östling (red.) (2007) s. 175–177. Se även vad Caine (2010) skriver om "the individual and the wider world" på s. 116–121.
  - 30 Josefín Häggglund, "Biografi som metod för politisk idéhistoria: Erfarenheter från ett forskningsprojekt om Carl Lindhagen", i Hjalmar Falk, My Klockar Linder & Petter Tistedt (red.), *Perspektiv på politisk idéhistoria* (Huddinge 2023).
  - 31 Två internationella antologier som fört samman politisk biografi med transnationell historia har framfört det förra perspektivet, se Desley Deacon, Penny Russell & Angela Woollacott, *Transnational Lives: Biographies of Global Modernity, 1700–present* (Basingstoke 2010); Ann-Christina L. Knudsen & Karen Gram-Skjoldager, *Living Political Biography: Narrating 20th Century European Lives* (Aarhus 2012). För det senare, se Christina Carlsson Wetterberg, "Biografin som medel för att utmana stereotypa berättelser om manligt och kvinnligt", i Greger Andersson, Christina Carlsson Wetterberg, Carina Lidström & Sten Wistrand (red.), *Berättande, liv, mening: Fakta & fiktion, biografi, narrativ metod* (Örebro 2014).
  - 32 Se t.ex. Annika Berg, Christina Florin & Per Wisselgren (red.), *Par i vetenskap och politik: Intellektuella äktenskap i moderniteten*, (Umeå 2011); Kirsti Niskanen, *Karriär i männens värld: Nationalekonomen och feministen Karin Kock* (Stockholm 2007); Angelika Schaser, "Women's Biographies – Men's History?", i Volker R. Berghahn & Simone Lässig (red.), *Biography between Structure and Agency: Central European Lives in International Historiography* (New York/Oxford 2008).
  - 33 Citat från Maria Sjöberg, "Personligt talat: Biografiska perspektiv i humaniora", i Maria Sjöberg (red.), *Personligt talat: Biografiska perspektiv i humaniora* (Göteborg 2014) s. 10.
  - 34 Christina Carlsson Wetterberg, "Den biografiska utmaningen", i Sven E. O. Hort (red.), *På cykeltur genom livet: En vänbok till Gunnar Wetterberg* (Stockholm 2013).
  - 35 För en diskussion om aktörskap i historien och dess relation till biografisk metod, se Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (red.), *Knowledge Actors: Revisiting Agency in the History of Knowledge* (Lund 2023), särskilt redaktörernas inledningskapitel och den avslutande uppsamlingen av kulturhistorikern Peter Burke: Peter Burke, "Epilogue. Knowledge – the Return of the Actor", i Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (red.), *Knowledge Actors: Revisiting Agency in the History of Knowledge* (Lund 2023). För en framträdande antologi som tematiserar biografisk metod och politiskt (samt vetenskapligt) aktörskap, se Berg, Florin & Wisselgren (red.) (2011).
  - 36 Det centrala verket är Sven Lundkvist, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920* (Stockholm 1977). Exempel på senare: Samuel Edquist, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918* (Uppsala 2001).

- 37 Eva Österberg & Christina Carlsson Wetterberg (red.), *Rummet vidgas: Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880–1940* (Stockholm 2002).
- 38 Jan-Werner Müller, *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe* (New Haven 2011) s. 3. Boken finns på svenska, men den utgåvans översättning av ”in-between figures” till ”mellanhänder” tycks oss något bristfällig. Det senare tycks trycka på att en aktör medlar mellan olika sammanhang och kategorier utan att riktigt höra till, medan det förra fångar att en aktör är en del av flera sammanhang och rör sig däremellan.
- 39 Ett liknande begrepp är det primärt vetenskaps- och globalhistoriska teoretiska begreppet ”go-between”, som dock mer syftar på personer som kan tolka, översätta och flytta kunskap mellan sfärer och samhällen med olika språk, sedvänjor och strukturer. ”In-between figures” handlar mindre om tolknings- och översättningsprocesser och mer om vikten av den parallella verksamheten på åtskilda men besläktade arenor. Se Kapil Raj, ”Go-Betweens, Travelers, and Cultural Translators”, i Bernard Lightman (red.), *A Companion to the History of Science* (Chichester 2016).